

Afb. 2. Akersloot, kadastrale situatie (sectie A, blad 2) in 1957, met de plaats van het torenfundament; a = Kloosterlaan, b = Buurtweg.

gels en dakleien met spijkergaten gevonden.¹ Op aandringen van de eigenaar van het terrein werd via het gemeentebestuur de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort (ROB) op de hoogte gebracht. De ROB verzocht de graafwerkzaamheden stop te zetten tot een nader onderzoek van het gevonden materiaal mogelijk was. Na enkele bezoeken van Dr. J.G.N. Renaud aan het terrein, werd besloten tot een opgraving. Door de Heide-maatschappij werd een aantal arbeiders ter beschikking gesteld; namens de ROB berustte de dagelijkse leiding van het onderzoek bij de technicus M. Bloemendaal.

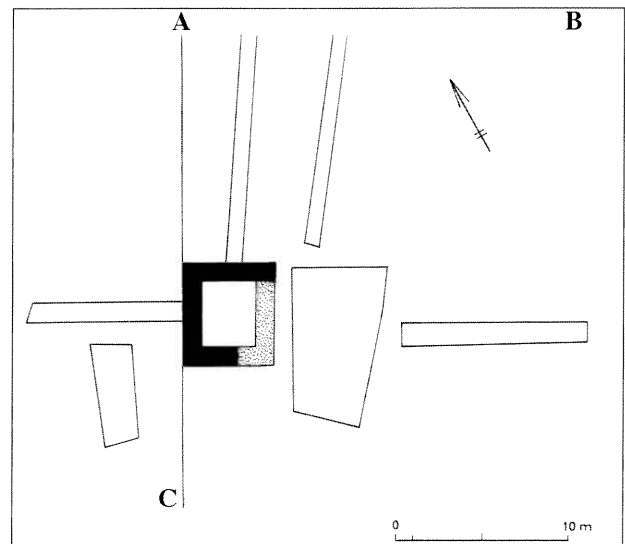
De opgraving

Het archeologisch onderzoek werd uitgevoerd van half juni tot half juli 1957. Omdat men de koolaanplant moest sparen, en ook elders het terrein niet teveel wilde omwoelen, werd volstaan met het graven van een tweetal putten tot een diepte van 1,70 meter, en een aantal sleuven (afb. 3).² Van het bij het ploegen reeds aangetroffen torenfundament, kon de volledige plattegrond worden vastgesteld, hoewel reeds een gedeelte ervan was uitgebroken. In de werkputten kwam slechts een puinvulling tevoorschijn. In de put naast de toren leek zich een met puin gevulde gracht af te tekenen (afb. 4), die zich om de zuid-oostelijke hoek van de toren boog. De put op iets grotere afstand ten zuidwesten van de toren was gegraven op de plaats waar één van de reeds uitgebroken spaarbogen had gestaan. De sleuven werden tot op een diepte van 1,20 meter gegraven.

Het torenfundament vormde een onregelmatig vierkant, waarvan de afmetingen uitwendig 5,5/6 meter

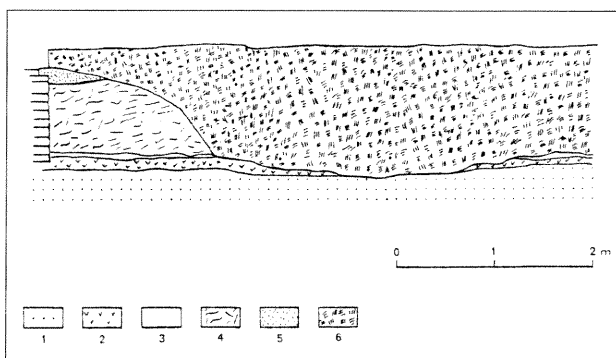
en inwendig 3,2/3,7 meter bedroegen. Het bestond uit kloostermoppen met afmetingen 32 x 16 x 8 cm. Aan de binnenzijde ervan, in de noord-oost hoek, bevond zich, op een diepte van 1,20 meter onder het maai-veld, een nisje van 50 cm hoogte, 25 cm breedte en 20 cm diepte. Aan de hand van de aantekeningen van Bloemendaal op de veldtekeningen – onder meer de afstand A-B van de hoofdmeetlijn A-C tot de Buurtweg – kon de ligging van de toren in de kadastrale situatie (Akersloot, sectie C, blad 2) worden gereconstrueerd (afb. 2).³

Zoals reeds opgemerkt, leek zich in het profiel van sleuf tegen de westzijde van de toren en in de put aan de tegenover liggende zijde een met puin gevulde gracht af te tekenen (afb. 4). Deze 'gracht' liep aan de westzijde langs de spaarbogen die reeds voor de aanvang van het onderzoek waren uitgebroken. Het be-loop van de 'gracht' is tijdens het onderzoek niet nader onderzocht, en ook de breedte ervan werd niet vastgesteld. Maar in 1962 kwamen bij het graven van

Afb. 3. Plattegrond van het torenfundament, met de zoeksleuven en putten.

een riolerings-sleuf twee muurresten met een dikte van 62 cm, op een afstand van 1,50 meter van elkaar, tevoorschijn. Door de heren Wijnman en De Vries van de ROB kon toen nog een kort onderzoek worden ingesteld.⁴ Het profiel dat daarbij werd opgetekend, gaf schematisch het volgende beeld: onder het maai-veld bevond zich een ongeveer 1,50 meter dikke laag (opgebracht) zand, vervolgens een 50 cm dikke veen-laag en daaronder een zware puinlaag van kloostermoppen. De muurresten waren op zand gefundeerd; het steenformaat bedroeg 30/28 x 15/14 x 9/7 cm. Het erbij aangetroffen aardewerk dateerde uit het eind 13e, begin 14e eeuw. De muurresten maakten op de waarnemers de indruk deel uitgemaakt te hebben van een *rondlopende* muur.

Afb. 4. Profiel tegen de westwand van het torenfundament; 1 = wadzand, 2 = veen, 3 = stuifzand, 4 = opgebrachte, venige grond, 5 = grijs zand, 6 = puin.

Het terrein werd in de jaren '70 in een uitbreidingsplan van de gemeente Akersloot opgenomen, en in 1975 met woningen bebouwd.

Een woontoren in Akersloot?

De resultaten van het archeologisch onderzoek in 1957 werden door de opgravers als onbevredigend ervaren.⁵ De opgelegde beperkingen aan de omvang van het onderzoek, de hoge grondwaterstand en de beperkte tijdsduur, maakten een eenduidige conclusie over de teruggevonden resten destijds niet goed mogelijk. Bovendien was er in 1957 nog nauwelijks vergelijkingsmateriaal in Nederland voorhanden, waardoor men zelfs even aan de mogelijkheid heeft gedacht met een kerktoeren te doen te hebben!

Ook 40 jaar later is een interpretatie van de aangetroffen fundamenten een hachelijke zaak. Dat we te maken hebben met een kleine versterking uit het midden van de 13e eeuw is aannemelijk. De huisraad, de stenen kogels en de brede gracht laten daarover geen twijfel bestaan. We beschikken bovendien nog over een aantal waarnemingen dat ons verder kan helpen. Reeds tijdens het onderzoek in 1957 werd een 'gracht' waargenomen, die om de zuidoostelijke hoek van de toren liep. De waarnemingen in 1962 geven hierop een belangrijke aanvulling, omdat er dan sprake is van een *rondlopende* muur.

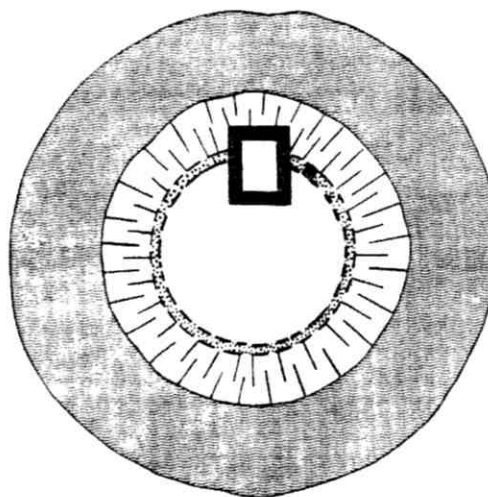
Vergelijken we de profielen van de 'gracht' bij de toren, met die van de ring(?)muur, dan valt onmiddellijk op dat de rondlopende muur zoveel lager gefundeerd is dan de toren. De onderkant van de torenfundering bevindt zich ongeveer 1,5 à 2 meter boven die van de puinlaag van de muurfundering, waarvan overigens de onderkant destijds niet is vastgesteld. Het is nu ook duidelijk dat de ringmuur en het beloop ervan tijdens het onderzoek in 1957 niet konden worden vastgesteld, omdat de sleuven slechts tot een diepte van ongeveer 1,25 meter onder het maaiveld waren gegraven. Uit het voorgaande moet dan worden afgeleid dat de (woon)toren op een ophoging van tenmin-

ste twee meter heeft gestaan, en derhalve van het type chateau à motte is. Ook is nu duidelijk dat de 'gracht' die de onderzoekers in 1957 meenden te zien, de puinvulling is tegen het talud van de ophoging.

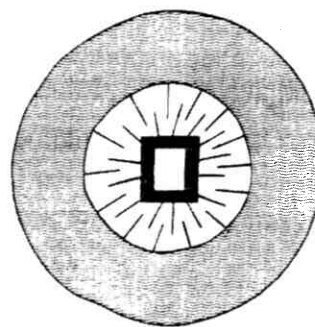
Het kasteelterrein te Akersloot is goed vergelijkbaar met dat van andere woontorens, zoals dat van Holy en de Juffer Achtenwoning te Vlaardingen (afb. 5), terwijl ook de afmetingen van Holy en de kleine woontoren te Abbenbroek goed vergelijkbaar zijn met die van de toren in Akersloot.⁶

De bewoners

Het opmerkelijke feit doet zich voor dat bij het teruggevonden versterkte huis van Akersloot niet zonder meer een bezitter kan worden geplaatst. De gedachten gaan daarbij in de eerste plaats uit naar het geslacht Van Akersloot, waarvan de stamvader Hugo(I) tussen 1163 en 1206 wordt vermeld. Zijn kleinzoon, Hugo(II), was de bedijker van de Heerhugowaard; hij overleed in of vóór 1254. Op 21 mei van dat jaar werden zijn zoon Gerard, 'geheten Bartoud', en diens drie zusters door graaf Willem II beleend

JUFFER AECHTENWONING

HOLY

Afb. 5. Plattegronden van de Juffer Achtenwoning en Holy, naar Hoek.⁶

met de goederen van wijlen hun vader, en kreeg Gerard de toezegging dat zijn oudste zuster in het bezit van zijn leengoederen mocht komen, als hij zonder wettige erfgenamen zou overlijden.⁷ Deze zuster was gehuwd met Hendrik van Heemskerk die reeds goederen in Akersloot had. Blijkbaar trad deze bepaling in werking, want in 1325 ontving Hendrik van Heemskerk de zwanen in leen uit de goederen van Gerard 'Bartoud', die de graaf waren aangekomen.⁸

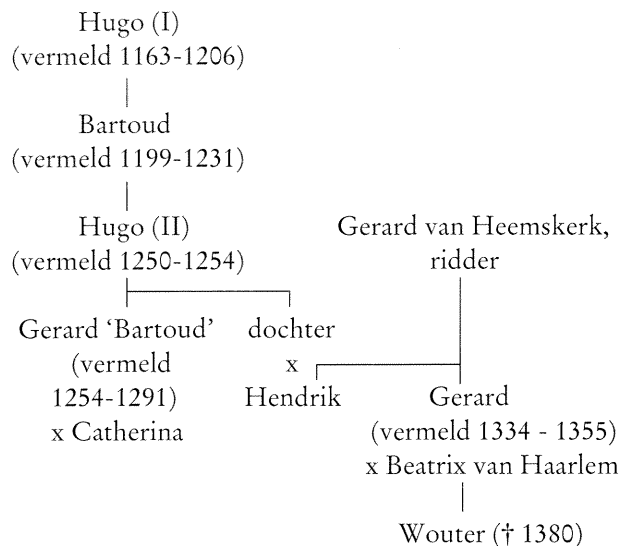
Hendrik van Heemskerk was een jongere zoon uit een in Kennemerland wijdvertakt geslacht, waartoe ook de geslachten Van Assendelft⁹ en Van Torenburg¹⁰ behoorden. De familieverwantschap blijkt onder meer uit het gemeenschappelijk familiewapen (een molenrad) en de karakteristieke voornaam Bartoud. Zij behoorden tot de lage adel en hadden allen goederen in Akersloot. Gerard van Heemskerk, de oudere broer van bovengenoemde Hendrik, was één van de grondleggers van het Kabeljauws Verbond in 1350.¹¹ Veel van hen verloren hun goederen bij de 'ondaet' op het Castricummer zand in 1358, toen de kabeljauwen onder aanvoering van Wouter van Heemskerk en Bartoud van Torenburg, een aanslag pleegden op de pasbenoemde Hoekse baljuw van Kennemerland, Reinoud van Brederode. Vermoedelijk is toen ook het versterkte huis van Akersloot gesloopt, en trof het daarmee het lot van veel van de kastelen die in het bezit van kabeljauwen waren. Immers, noch in de bronnen noch tijdens het archeologisch onderzoek zijn aanwijzingen gevonden voor bewoning na ongeveer 1350.

Er was nog een in Akersloot gevestigd geslacht, waarvan wel verondersteld is dat het in het bezit van het versterkte huis van Akersloot was, namelijk het geslacht Doeve of Dove.¹² In 1326 werd Doeve Willemszoon beleend met zijn binnen de grachten gelegen huis met hofstede,¹³ waarmee zijn vader, Willem Dove, als eerste van zijn geslacht in 1318 was beleend. Zijn nakomelingen droegen dit bezit in 1401 in volle eigendom over aan Claes Simonsz. Daar dit huis even ten zuiden van de Molenbuurt in Akersloot was gelegen (afb. 1),¹⁴ komt het geslacht Dove niet in aanmerking als bezitter van het teruggevonden versterkte huis.

Nabeschouwing

Het versterkte huis van de heren Van Akersloot uit de periode 1250 - 1350 is één van de zeer weinige voorbeelden van een behuizing van leden van de lage adel in het huidige Noord Holland, waarvan door archeologisch onderzoek de vorm en afmetingen bekend zijn. Het was een bescheiden woning, bestaande uit een woontoren op een tenminste twee meter hoge 'terp' en omringd door een muur en gracht, geheel in overeenstemming met de status van de bewoners. Er moeten destijds zeer veel soortgelijke woningen zijn gebouwd voor leden van de lage adel of jongere

zoons van adellijke families.¹⁵ De meeste ervan zijn gesloopt tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Onderzoek van deze op zich weinig spectaculaire objecten kan, parallel met archiefonderzoek en in groter verband geplaatst, een beter inzicht geven in de sociale status van deze geslachten waarover nog betrekkelijk weinig bekend is.

Afb. 6. Vereenvoudigde stamboom van het geslacht Van Akersloot

Noten

- ¹ Een verslag van deze werkzaamheden is te vinden in de aantekeningen van pastoor A.A. van den Berg, III, 781. Een beknopte samenvatting ervan verscheen van dezelfde hand in het boekje *Akersloot, door de eeuwen heen*, z. pl. (1976). Pastoor Van den Berg overleed op 24 december 1981 op 90-jarige leeftijd.
- ² Een kort bericht verscheen in het *Nieuws-Bull. KNOB* (1957) 131^a en 181^a.
- ³ De coördinaten van de toren bedragen 110.55/508.60.
- ⁴ *Nieuws-Bull. KNOB* (1962) 209; de coördinaten bedragen 110.76/508.11.
- ⁵ Dit blijkt onder meer uit de aantekeningen van pastoor Van den Berg, III, 784.
- ⁶ C. Hoek, *Verslagen Afd. Oudheidkundig Onderzoek* (Rotterdam), 1e en 2e kwartaal (1968), 1.
- ⁷ J.G. Kruisheer, *Oorkondenboek van Holland en Zeeland*, II, Assen/Gorinchem (1986), nr. 1006.
- ⁸ Algemeen Rijksarchief (ARA), archief graven van Holland, Reg. EL 39, fol. 17. Over het geslacht Van Heemskerk, zie J.W. Groesbeek, *Heemskerk, onderweg van verleden naar heden*. Heemskerk (1978) 66-69.
- ⁹ W.A. Beelaerts van Blokland, 'Van Assendelft - van den Wale', I. De afkomst van het geslacht van Assendelft', *Ned. Leeuw* XL (1922) 130-135.
- ¹⁰ E.H.P. Cordfunke, 'Torenburg, het kasteel en zijn bewoners', in: *Alkmaar, van boerderij tot middeleeuwse stad*. Alkmaar (1972) 138-150.
- ¹¹ H.M. Brokken, *Het ontstaan van de Hoekse en Kabeljauwse twisten*. Zutphen (1982) 549.
- ¹² J.W. Groesbeek, *Middeleeuwse kastelen van Noord Holland, hun bewoners en bewogen geschiedenis*. Rijswijk (1981) 186.
- ¹³ ARA, reg. EL 39, fol. 17.
- ¹⁴ ARA, reg. liber V: x: cas E, fol. 193 v.
- ¹⁵ In Zuid Holland zijn er door systematisch archeologisch onderzoek een aantal onderzocht; zie hiervoor: C. Hoek, 'Begraven hofsteden in het Maasmondgebied', in: *Liber Castellorum, 40 variaties op het thema kasteel*. Zutphen (1981) 122-143.